

**Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Факультет суспільних наук
Кафедра політології і державного управління**

Володимир Басараб

**ГРОМАДЯНСЬКЕ
СУСПІЛЬСТВО В КРАЇНАХ
ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ**

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
для студентів-магістрантів
спеціальності 052 Політологія,
освітньо-професійна програма «Політологія»**

Ужгород–2024

УДК: 321.02(076)

Г87

Басараб В. Громадянське суспільство в країнах Центральної Європи: навчально-методичні рекомендації для студентів-магістрантів галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки спеціальності 052 Політологія, освітньо-професійна програма «Політологія» / Навчально методична серія «КАФЕДРА» / №81; [Ужгород. нац. унт; Ф-т сусп. наук; Каф. Політології і державного управління]. Ужгород, УжНУ. 2024. 34 с.

Розробник:

Володимир Басараб, кандидат історичних наук, доцент кафедри політології і державного управління УжНУ

Рецензенти:

Стеллас Асланов, доктор політичних наук, професор кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук УжНУ

Свгеній Гайданка, кандидат політичних наук, доцент кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук УжНУ

Робочу програму навчальної дисципліни затверджено на засіданні кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук УжНУ 27 червня 2024 р., протокол № 10

Схвалено науково-методичною комісією факультету суспільних наук 27 червня 2024 р., протокол № 8

Затверджено вченою радою ФСН 27 червня 2024 р., протокол № 12

Навчально-методична серія «КАФЕДРА» / №81

(створена рішенням кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет», протокол № 7 від 26 лютого 2014 року)

© Володимир Басараб, 2024

© Навчально-методична серія «Кафедра», 2024

© Кафедра політології і державного управління УжНУ, 2024

© Ужгородський національний університет, 2024

ЗМІСТ

Вступ до навчальної дисципліни	4
Опис навчальної дисципліни	5
Мета навчальної дисципліни	6
Очікувані результати навчання.....	8
Засоби діагностики та критерії оцінювання результатів навчання.....	9
Програма навчальної дисципліни	12
Тематика та плани для підготовки до практичних занять	19
Перлік завдань на модульні контрольні роботи	22
Перелік питань для підсумкового модульного контролю (залік).....	24
Інструменти, обладнання, програмне забезпечення, використання яких передбачає навчальна дисципліна.....	27
Рекомендовані джерела.....	27

ВСТУП ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Навчальна дисципліна «Громадянське суспільство в країнах Центральної Європи» представлена в освітньо-професійній програмі «Політологія» другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 052 Політологія галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Громадянське суспільство в країнах Центральної Європи

Рівень вищої освіти	Другий (освітньо-професійний)
Галузь знань	05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність	052 Політологія
Освітня програма	Політологія
Статус дисципліни	Вибіркова
Мова навчання	Українська

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування Показників	Розподіл годин за навчальним планом	
	Денна форма Навчання	Заочна форма навчання
Кількість кредитів ЄКТС – 4	Рік підготовки:	
Загальна кількість годин – 120	1-й	1-й
Кількість модулів – 2	Семестр:	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2,3 самостійної роботи студента – 78	1-й	1-й
	Лекції:	
	24	10
	Практичні (семінарські):	
	18	4
Вид підсумкового контролю: залік	Лабораторні:	
	-	-
Форма підсумкового контролю: усна	Самостійна робота:	
	78	106

2. МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета вивчення навчальної дисципліни «Громадянське суспільство в країнах Центральної Європи» - дати студентам розгорнуте уявлення про громадянське суспільство в країнах Центральної Європи, систематизувати знання щодо принципів, форм, моделей та механізмів виникнення, розвитку та діяльності інституцій громадянського суспільства центральноєвропейських країн та особливостей їх впливу на органи державної влади і органи місцевого самоврядування.

Відповідно до освітньої програми, вивчення дисципліни сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти таких компетентностей:

1) інтегральна компетентність: здатність розв'язувати складні задачі і проблеми дослідницького та/або інноваційного характеру у політичній сфері, що характеризується невизначеністю умов і вимог, із застосуванням фахових досліджень та/або здійснення інновацій

2) загальних компетентностей:

- здатність до адаптації та дії в новій ситуації (ЗК-01);
- здатність проводити дослідження на відповідному рівні (ЗК-02);
- здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел (ЗК-04);
- здатність вчитися та оволодівати сучасними знаннями (ЗК-05);
- здатність генерувати нові ідеї (креативність) (ЗК-06);
- вміння виявляти, ставити та розв'язувати проблеми (ЗК-07);
- вміння працювати у міжнародному контексті (ЗК-09).

3) фахових компетентностей:

- критичне осмислення проблем та принципів функціонування та закономірностей розвитку влади та публічної політики, політичних інститутів та процесів, гендерної політики, світової політики та політики окремих країн та регіонів (СК-03);
- здатність використовувати широкий спектр концептів і методів для інтерпретації та аналізу політики на місцевому, національному, європейському та глобальному рівнях (СК-06);
- здатність вирішувати задачі політико-адміністративного рівня та менеджменту на міжнародному, національному, регіональному та місцевому рівнях (СК-09);
- вміння застосовувати форми, інструменти та методи публічного управління, регіональної політики, місцевого самоврядування, партійного та виборчого менеджменту у європейських країнах у практичній професійній діяльності в Україні (СК-10);
- вміння аналізувати загальні та специфічні тенденції розвитку громадянського суспільства, його культурні особливості, ефективно взаємодіяти з неурядовими організаціями та групами інтересів, визначати основні потреби та проблеми у цій сфері (СК-14);

- спроможність застосовувати методику аналізу великих масивів інформації, політичної діагностики загалом для оцінки, прогнозування, моделювання розвитку різних рівнів політичної сфери (СК-15)

Крім того, вивчення вказаної вибіркової навчальної дисципліни дозволить здобувачам вищої освіти у подальшому орієнтуватися в проблематиці основних тенденцій розвитку елементів громадянського суспільства країн Центральної Європи та можливостей адаптації досвіду центральноєвропейських країн до вітчизняних умов в контексті євроінтеграційної стратегії України.

3. ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Передумовами вивчення навчальної дисципліни «Громадянське суспільство в країнах Центральної Європи» є опанування таких навчальних дисциплін (НД) освітньої програми (ОП)

ОК. 03 Публічна політика та управління в країнах Центральної Європи

ОК. 04 Політичні партії і вибори в країнах Центральної Європи

ОК.06 Регіональна політика та місцеве самоврядування у країнах Центральної Європи (Regional polisy and lokal self-government in Central Europe)

ОК. 07 Етнополітика у країнах Центральної Європи.

4. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Відповідно до освітньої програми «Політологія», вивчення навчальної дисципліни повинно забезпечити досягнення здобувачами вищої освіти таких програмних результатів навчання (ПРН):

Програмні результати навчання	Шифр ПРН
Приймати ефективні рішення з питань політики, політичних наук і дотичних проблем, у тому числі у складних і непередбачуваних умовах; прогнозувати розвиток політичних процесів; визначати фактори, що впливають на них і на досягнення поставлених цілей; аналізувати і порівнювати альтернативи; оцінювати ризики та імовірні наслідки політичних рішень.	ПРН-4
Критично осмислювати принципи здійснення влади та публічної політики, політичних інститутів та процесів, світової політики та політики окремих країн та регіонів.	ПРН-6
Застосовувати кращі практики діяльності органів влади, територіальних громад, політичних та громадських організацій, аналітичних та інших професійних структур Центральної Європи у практичній діяльності в Україні.	ПРН-9
Враховувати у дослідницькій та консультаційній діяльності етнокультурні, етноконфесійні та етнопсихологічні параметри населення, зокрема центральноєвропейського регіону, їх вплив на публічну політику та політичний менеджмент, в тому числі в контексті антикризового управління.	ПРН-10

Очікувані результати навчання, які повинні бути досягнуті здобувачами освіти після опанування навчальної дисципліни «Громадянське суспільство в країнах Центральної Європи»:

Очікувані результати навчання з дисципліни	Шифр ПРН
Вміти застосовувати нестандартні політичні рішення в складних і непередбачуваних умовах, визначати фактори що впливають на них і на досягнення поставлених цілей, аналізувати ризики та ймовірні наслідки цих рішень.	ПРН-4
Застосовувати міжнародний досвід впливу політичних інститутів та процесів на політичну владу для аналізу та розробки моделей розвитку політичного життя в Україні.	ПРН-6
Впроваджувати ефективні методи політичного менеджменту апробовані в країнах Центрально-Східної Європи для політичної та професійної діяльності в Україні..	ПРН-9
Брати участь у дослідженні та в практичній діяльності щодо врегулювання етнокультурних та етноконфесійних проблем прикордонних регіонів, враховуючи досвід Центральноєвропейських країн.	ПРН-10

5. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з навчальної дисципліни є:

- залік;
- модульна контрольна робота;
- усні відповіді під час практичних (семінарських занять);
- аналітичний реферат;
- презентація;

Форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання

Форми поточного контролю: виступ на семінарських заняттях, написання аналітичного реферату, підготовка презентації з теми, есе

Форма модульного контролю: письмова контрольна робота.

Форма підсумкового семестрового контролю: усний залік.

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 1)

Поточне оцінювання та самостійна робота									Модульна контрольна робота	Сума
T1	T2	T3	T4...	50	100
10	15	15	10							

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти (модуль 2)

Поточне оцінювання та самостійна робота									Модульна контрольна робота	Сума
T5	T6	T7	T8...	50	100
10	10	10	20							

Оцінювання окремих видів навчальної роботи з дисципліни

Вид діяльності здобувача вищої освіти	Модуль 1		Модуль 2	
	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)	Кількість	Максимальна кількість балів (сумарна)
Практичні (семінарські) заняття	4	20	5	25
Презентація	2	20	1	10

Реферат	1	10	1	10
Есе			1	5
Модульна контрольна робота		50		50
Разом		100		100

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи

Мінімальний поріг для допуску до модульної контрольної роботи становить 10 балів. Модульна контрольна робота складається з трьох запитань описово-аналітичного характеру.

Перше запитання покликане оцінити знання з тематичної проблематики відповідного модулю, яка надавалася на лекціях і обговорювалася на семінарських заняттях. Залежно від обсягу, послідовності викладу і орієнтуванні у тематичному матеріалі, перше запитання модульної контрольної роботи максимально може бути оцінене у 10 балів.

Друге запитання має на меті оцінити розуміння основних тенденцій розвитку громадянського суспільства в країнах Центрально-Східної Європи як передумови свободи і демократії. Залежно від послідовності викладу і орієнтуванні у тематичному матеріалі, друге запитання модульної контрольної роботи максимально може бути оцінене у 15 балів.

Третє питання модульної контрольної роботи має творчо-аналітичний характер. Залежно від обґрунтованості аргументів і суб'єктивних висновків студента з визначеної проблематики, третє запитання модульної контрольної роботи максимально може бути оцінене у 25 балів.

Критерії оцінювання підсумкового семестрового контролю

Відповідно до *«Положення про порядок та методичку проведення семестрових (курсівих) екзаменів і заліків в Ужгородському національному університеті»* (затверджено Наказом Ректора ДВНЗ «УжНУ» № 698/01-17 від 08.05.2015 р.), знання студентів оцінюється як з теоретичної, так і з практичної підготовки за такими критеріями:

оцінку «відмінно» (90-100 балів, А) заслуговує студент, який:

- всебічно і глибоко володіє навчально-програмовим матеріалом;
- вміє самостійно виконувати завдання, передбачені програмою, використовує набуті знання і вміння у нестандартних ситуаціях;
- засвоїв основну і ознайомлений з додатковою літературою, яка рекомендована програмою;
- засвоїв взаємозв'язок основних понять дисципліни та усвідомлює їх значення для професії, яку він набуває;
- вільно висловлює власні думки, самостійно оцінює різноманітні життєві явища і факти, виявляючи особистісну позицію;
- самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності, виявив творчі здібності і використовує їх при вивченні навчально-програмового матеріалу,

проявив нахил до наукової роботи.

оцінку « добре» (82-89 балів, B) – заслуговує студент, який:

- повністю опанував і вільно (самостійно) володіє навчально-програмовим матеріалом, в тому числі застосовує його на практиці, має системні знання в достатньому обсязі відповідно до навчально-програмового матеріалу, аргументовано використовує їх у різних ситуаціях;
- має здатність до самостійного пошуку інформації, а також до аналізу, постановки і розв'язування проблем професійного спрямування;
- під час відповіді допустив деякі неточності, які самостійно виправив, добирає переконливі аргументи на підтвердження вивченого матеріалу;

оцінку «добре» (74-81 бал, C) заслуговує студент, який:

- в цілому навчальну програму засвоїв, але відповідає на екзамені з певною кількістю помилок;
- вміє порівнювати, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача, в цілому самостійно застосовувати на практиці, контролювати власну діяльність;
- опанував навчально-програмовий матеріал, успішно виконав завдання, передбачені програмою, засвоїв основну літературу, яка рекомендована програмою;

оцінку «задовільно» (64-73 бали, D) – заслуговує студент, який:

- знає основний навчально-програмовий матеріал в обсязі, необхідному для подальшого навчання і використання його у майбутній професії;
- виконує завдання непогано, але зі значною кількістю помилок;
- ознайомлений з основною літературою, яка рекомендована програмою;
- допускає на заняттях чи екзамені помилки при виконанні завдань, але під керівництвом викладача знаходить шляхи їх усунення.

оцінку «задовільно» (60-63 бали, E) – заслуговує студент, який:

- володіє основним навчально-програмовим матеріалом в обсязі, необхідному для подальшого навчання і використання його у майбутній професії, а виконання завдань задовольняє мінімальні критерії. Знання мають репродуктивний характер.

оцінка «незадовільно» (35-59 балів, FX) – виставляється студенту, який:

виявив суттєві прогалини в знаннях основного програмового матеріалу, допустив принципові помилки у виконанні передбачених програмою завдань.

оцінка «незадовільно» (35 балів, F) – виставляється студенту заочної форми навчання, який:

- володіє навчальним матеріалом тільки на рівні елементарного розпізнавання і відтворення окремих фактів або не володіє зовсім;
- допускає грубі помилки при виконанні завдань, передбачених програмою;

6. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

6.1.Зміст навчальної дисципліни

Тема 1. Теоретичний аналіз концепції громадянського суспільства.

Поняття громадянського суспільства, основні теоретико-методологічні підходи до його визначення. Моделі громадянського суспільства. Еволюція сутності поняття «громадянське суспільство». Громадянське суспільство як передумова свободи й демократії. Модерна парадигма: становлення та розвиток класичної теорії громадянського суспільства. Новітня парадигма: плюралізм відповідей на нові виклики. Громадянське суспільство і політика: ліберальне та комунітаристське трактування проблеми. «Соціалістичне громадянське суспільство» та процес дезінтеграції суб'єктів системи соціалізму. Національні особливості громадянських суспільств: приклад США та країн Західної Європи.

Тема 2. Перехід до демократії: порівняльні можливості розбудови громадянського суспільства в країнах Центральної Європи.

«Навздогінна модель» виникнення і розвитку громадянського суспільства у молодих демократіях держав Центрально-Східної Європи. Взаємозалежність інституцій правової держави та громадянського суспільства в країнах Центрально-Східної Європи. Утвердження громадянського суспільства в молодих демократіях. Досвід розвитку громадянського суспільства країн Центрально-Східної Європи та його значення для України. Громадянське суспільство як підсистема соціальної системи. Специфіка формування громадянського суспільства в країнах Центрально-Східної Європи. Про політико-правові інструменти формування громадянського суспільства в країнах ЦСЄ. Місце і роль інститутів громадянського суспільства країн ЦСЄ в інтеграції до європейських політичних та економічних структур.

Тема 3. Тенденції розвитку громадянського суспільства в Словаччійській Республіці.

Політичні трансформації в Словаччині та їх вплив на формування громадянського суспільства. Роль неурядових організацій у боротьбі з авторитарними тенденціями у 1994-1998 роках. «Третій сектор» як один з рушіїв демократичних перетворень у Словаччині. Досвід реалізації потенціалу «третього сектора» в процесі посткомуністичної трансформації суспільства. Три основні сектори діяльності громадянського суспільства Словаччини (волонтерство, великі групи інтересів та організації загальнонаціонального масштабу). «Мозкові центри» словацького «третього сектора» (Центр економіки і соціальних аналізів (MESA10), Центр аналізу соціальної політики (SPACE), Інститут публічних питань (IVO), Словацька асоціація закордонної політики (SFPA), Фонд Ф. Хаека). Протестна кампанія «Третій сектор SOS». Відцентрові процеси кінця 1990-х років та їх вплив на єдність громадянського суспільства Словаччини.

Тема 4. Основні концепції розвитку громадянського суспільства в Чехії.

Чеське протогоромадянське суспільство кінця XVIII століття («Приватне вчене товариство» (1770), «Чеське енциклопедія» (1790), «Чеська матиця» (1831)). Виникнення Чехословацької держави (1918) як імпульс розвитку громадського сектора. Занепад громадянського суспільства в Чехословаччині в період нацистського та комуністичного режимів. Дисидентський рух, самвидав, «Празька весна», Хартія-77 та протести 1989 року як етапи еволюції громадянського суспільства. «Оксамитова революція» (1989) – знакова подія на шляху до модернізації чехословацького суспільства. Чехія як «майже ідеальна лабораторія» постсоціалістичної трансформації. Дві концепції громадянського суспільства в Чехії (Вацлав Гавел і Вацлав Клаус). Особливості чеського «третього сектора» та ставлення населення до інститутів громадянського суспільства. Антикорупційні кампанії чеського громадянського суспільства («Реконструкція держави», «Відродження», «Центр прикладної економіки»). Рівень розвитку та ступінь сформованості громадянського суспільства в Чехії на сучасному етапі.

Тема 5. Специфіка формування громадянського суспільства в Польщі.

Протистояння суспільної самоорганізації та ворожої щодо неї держави в період поділів Польщі. Збереження моральної чистоти польського суспільства та організація опору існуючому режиму в період соціалізму. Формування концепції громадянського суспільства в середовищі дисидентських рухів. «Солідарність» як усенародна форма громадянського суспільства та підґрунтя майбутньої демократичної держави у Польщі. Нові характеристики польського суспільства в умовах набуття членства в ЄС. Міграційна криза та її вплив на розвиток громадянського суспільства в сучасній Польщі.

Тема 6. Політичні цінності громадянського суспільства Угорщини.

«Повернення» Угорщини в лоно європейської цивілізації на зламі століть. Етапи активізації громадянського суспільства в Угорському королівстві. Громадянське суспільство Угорщини в умовах політичної трансформації та в контексті євроінтеграційного поступу. Референдум як конституційна інституція волевиявлення громадян. Дезінтеграція угорського соціуму на початку 2000-х років та поділ суспільства на «лівих» і «правих». Домінування індивідуальних дій над колективними як особливість угорського громадянського суспільства. Національний характер, песимістичний менталітет, амбівалентність як фактори громадянського суспільства Угорщини. Плюралістична основа при формуванні громадянського суспільства Угорщини. Страйки, мітинги та масові демонстрації як форма прояву громадянської позиції в Угорщині. Політичний цинізм та етнічна нетолерантність та їх вплив на сучасний розвиток громадянського суспільства Угорщини.

Тема 7. «Третій сектор» Румунії як фактор антикорупційної політики.

Подолання спадщини багаторічного тоталітарного гноблення у суспільно-політичному житті Румунії. Динаміка громадянського оптимізму після 1989 року. Демократичний транзит у Румунії та рух до євроінтеграції як чинники формування громадянського суспільства. Низька громадянська компетентність, невиражений інтерес до політики і толерування корупційним практикам – головні особливості суспільного життя у Румунії у постсоціалістичний період. Чотири етапи становлення громадянського суспільства в Румунії. Роль громадянського суспільства в боротьбі з політичною корупцією в Румунії.

Тема 8. Проблеми розвитку громадянського суспільства в країнах Центральної Європи за умов колізій Євроінтеграції_кінця ХХ – початку ХХІ століття. (Балкани).

Повалення комуністичного режиму в Болгарії та поява неформальних угруповань колишньої комуністичної номенклатури. Громадянське суспільство Болгарії в протидії корупції на національному рівні. Вплив громадського суспільства на політичні процеси в республіці Болгарія. Церква як складова громадянського суспільства Болгарії. Громадянське суспільство Болгарії в умовах вступу до ЄС.

Існування окремих форм громадських організацій в Хорватії наприкінці ХІХ ст. та впродовж ХХ століття як своєрідні попередники формування громадянського суспільства. Закон 1982 року про соціальні організації та об'єднання громадян у Хорватії. Волонтерство, гуманітарні організації та організації з налагодження миру в період війни за незалежність. «Національна стратегія створення умов для розвитку громадянського суспільства» в Хорватії як приклад ефективної співпраці держави та громадянського суспільства в країнах Балканського регіону.

6.2. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин			
	Форма навчання: денна			
	Усього	у тому числі		
лекції		практичні (семінарські)	самостійна робота	
Модуль 1				
Тема 1. Теоретичний аналіз концепції громадянського суспільства.	15	4	2	9
Тема 2. Перехід до демократії: порівняльні можливості розбудови громадянського суспільства в країнах Центральної Європи.	17	4	4	9
Тема 3. Тенденції розвитку громадянського	13	2	2	9

суспільства в Словацькій Республіці.				
Тема 4. Основні концепції розвитку громадянського суспільства в Чехії.	14	3	2	9
Модульна контрольна робота	1	1		
Разом за модуль	60	14	10	36
Модуль 2				
Тема 5. Специфіка формування громадянського суспільства в Польщі.	15	4	2	9
Тема 6. Політичні цінності громадянського суспільства Угорщини.	17	4	4	9
Тема 7. «Третій сектор» Румунії як фактор антикорупційної політики.	13	4	2	9
Тема 8. Проблеми розвитку громадянського суспільства в країнах Центральної Європи за умов колізій Євроінтеграції кінця XX – початку XXI століття. (Балкани).	14	2	2	9
Модульна контрольна робота	1	1		
Разом за модуль	60	14	10	36
Разом за семестр	120	28	20	72

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин			
	Форма навчання: заочна			
	Усього	у тому числі		
		лекції	практичні (семинарські)	самостійна робота
Модуль 1				
Тема 1. Теоретичний аналіз концепції громадянського суспільства.	16	2		14
Тема 2. Перехід до демократії: порівняльні можливості розбудови громадянського суспільства в країнах Центральної Європи.	12		2	10
Тема 3. Тенденції розвитку громадянського суспільства в Словацькій Республіці.	16	2		14
Тема 4. Основні концепції розвитку громадянського суспільства в Чехії.	16	2		14
Тема 5. Специфіка формування громадянського суспільства в Польщі.	16	2		14
Тема 6. Політичні цінності громадянського суспільства Угорщини.	14		2	12

Тема 7. «Третій сектор» Румунії як фактор антикорупційної політики.	15	1		14
Тема 8. Проблеми розвитку громадянського суспільства в країнах Центральної Європи за умов колізій Євроінтеграції кінця ХХ – початку ХХІ століття. (Балкани).	14			14
Модульна контрольна робота	1	1		
Разом за модуль	12 0	10	4	106
Разом за семестр	12 0	10	4	106

7. ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

	Назва теми	Кількість Годин	
		Денна	Заочна
1	Тема 1. Теоретичний аналіз концепції громадянського суспільства.	2	
2	Тема 2. Перехід до демократії: порівняльні можливості розбудови громадянського суспільства в країнах Центральної Європи.	4	2
3	Тема 3. Тенденції розвитку громадянського суспільства в Словацькій Республіці.	2	
4	Тема 4. Основні концепції розвитку громадянського суспільства в Чехії.	2	
5	Тема 5. Специфіка формування громадянського суспільства в Польщі.	2	
6	Тема 6. Політичні цінності громадянського суспільства Угорщини.	2	2
7	Тема 7. «Третій сектор» Румунії як фактор антикорупційної політики.	2	
8	Тема 8. Проблеми розвитку громадянського суспільства в країнах Центральної Європи за умов колізій Євроінтеграції кінця ХХ – початку ХХІ століття. (Балкани).	2	
Разом		18	4

8. САМОСТІЙНА РОБОТА

	Назва теми	Кількість годин	
		Денна	Заочна
	Тема 1. Особливості розвитку громадянського суспільства в країнах Західної Європи та США.	10	14
		10	10

	Тема 2. Утвердження громадянського суспільства в молодих демократіях		
	Тема 3. “Мозгові” центри словацького “Третього” сектора.	10	14
	Тема 4. Антикорупційні кампанії чеського громадянського суспільства.	10	14
	Тема 5. “Солідарність” як усенародна форма громадянського суспільства та підґрунтя майбутньої демократичної держави у Польщі.	10	14
	Тема 6. Політичний цинізм та етнічна нетолерантність і їх вплив на сучасний розвиток громадянського суспільства Угорщини.	10	12
	Тема 7. Чотири етапи становлення громадянського суспільства в Румунії .	10	14
	Тема 8. Волонтерство та гуманітарні організації Хорватії в період війни за незалежність	8	14
	Разом	78	106

ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА

Індивідуальне завдання з навчальної дисципліни «Громадянське суспільство в країнах Центральної Європи» передбачає самостійне виконання окреслених завдань і тематично охоплює загальне змістовне модульне навантаження . Воно включає виконання творчої роботи за визначеною темою у вигляді аналітичного реферату або презентації і може бути оцінене максимально у 10 балів. Мета творчої роботи – формування систематизованих знань про історичні передумови становлення та сучасний стан і специфіку функціонування громадянського суспільства в країнах Центральної Європи.

Рекомендовані теми творчих робіт

1. Проблематика еволюції громадянського суспільства в Чехії.
2. Лібералізм, плюралізм і демократія та їх відбиток на традиції громадянської взаємодії в Чехії.
3. Дисидентський рух як елемент громадянського руху в Чехії.
4. Дві полярні концепції громадянського суспільства в Чехії (В. Гавел В. Клаус).
5. Роль громадянського суспільства в просуванні реформ у чеській республіці.
6. Трансформаційні процеси в Чеській республіці та їх вплив на громадянське суспільство.
7. Тенденції розвитку громадянського суспільства в Чеській Республіці.

8. Особливості функціонування громадянського суспільства в Чеській Республіці.
9. Руйнівний вплив деструктивного інституту корупції в Чехії та громадянське суспільство.
10. Громадянське суспільство – активний лобіст антикорупційних ініціатив у Чехії.
11. Громадянське суспільство Румунії: досвід анти корупції.
12. Чотири віхи становлення громадянського суспільства в Румунії.
13. Особливості формування і еволюція громадянського суспільства в Болгарії.
14. Антикорупційні ініціативи болгарського суспільства: оцінка впливу на системну корупцію.
15. «Третій сектор» Хорватії в умовах нестійкості демократичних традицій публічного врядування.
16. Основні проекти громадянського суспільства Хорватії після закінчення Вітчизняної війни з Сербією.
17. Становлення громадянського суспільства в Республіці Польщі.
18. Хвилі розбудови громадянського суспільства в Польщі.
19. Польський досвід формування громадянського суспільства в країнах Центральної Європи.
20. Дисидентські рухи як чинники формування громадянського суспільства в Польщі.
21. Стан громадянського суспільства в Польщі «постсолідарнівської» доби.
22. Вплив католицької церкви на формування громадянського суспільства в Польщі.
23. Сучасний стан польського громадянського суспільства.
24. Діяльність громадянського суспільства в контексті європейської інтеграції.
25. Громадянське суспільство Угорщини в умовах політичної трансформації.
26. Євроінтеграційний поступ Угорщини та складності розвитку громадянського суспільства.
27. Роль референдумів як конституційної інституції волевиявлення громадян в Угорщині.
28. Домінування індивідуальних ідей над колективними як фактор специфіки громадянського суспільства в Угорщині.
29. Вплив національних традицій на політичні цінності як елемент громадянського суспільства в Угорщині.
30. Етапи активізації громадянського суспільства в Угорщині.
31. Домінування патерналізму як елементу громадянського суспільства в Угорщині.
32. Полювання Орбана на «відьом Сороса» як фактор послаблення громадянського суспільства в Угорщині на сучасному етапі.
33. Роль громадянського суспільства в посткомуністичній трансформації Словаччини.
34. Чотири фази розвитку громадянського суспільства в Словацькій Республіці.
35. Компанія «Третій сектор SOS» та її вплив на посилення демократії в Словацькій Республіці.

36. «Третій» сектор та його роль в інтеграції Словаччини до євроатлантичної структури.

ТЕМАТИКА ТА ПЛАНИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття 1.

Теоретичний аналіз концепції громадянського суспільства.

1. Поняття громадянського суспільства та основні теоретико-методологічні підходи до його визначення.
2. Структура та моделі громадянського суспільства.
3. Громадянське суспільство і демократія.
4. Національні особливості громадянського суспільства на прикладі США та країн Західної Європи.

Практичне заняття 2.

Перехід до демократії: порівняльні можливості розбудови громадянського суспільства в країнах Центральної Європи.

1. Навздогінна модель розвитку громадянського суспільства у молодих демократіях Центральної Європи.
2. Взаємозалежність інституцій правової демократії та громадянського суспільства в країнах Центральної Європи.
3. Політико-правові інструменти формування громадянського суспільства в країнах Центральної Європи.
4. Місце і роль інститутів громадянського суспільства країн Центральної Європи в інтеграції до європейських політичних та економічних структур.

Практичне заняття 3.

Тенденції розвитку громадянського суспільства в Словацькій республіці

1. Вплив політичної трансформації на формування громадянського суспільства в Словацькій республіці.
2. Три основні сектори діяльності громадянського суспільства Словацької республіки (волонтерство, великі групи інтересів та організації загальнонаціонального масштабу).
3. Відцентрові процеси кінця 1990-х рр. та їх вплив на єдність громадянського суспільства Словацької республіки.
4. Реакція громадянського суспільства Словаччини на російсько-українську війну.

Практичне заняття 4.

Основні концепції розвитку громадянського суспільства в Чехії

1. «Празька весна» та «Оксамитова революція» як знакові події на шляху модернізації чехословацького суспільства.
2. Дві концепції громадянського суспільства в Чехії: Вацлав Гавел і Вацлав Клаус.
3. Антикорупційні кампанії чеського громадянського суспільства.
4. Рівень розвитку та ступінь сформованості громадянського суспільства в Чехії на сучасному етапі.

Практичне заняття 5.

Специфіка формування громадянського суспільства в Польщі

1. Формування концепції громадянського суспільства в середовищі дисидентських рухів.
2. «Солідарність» як усенародна форма громадянського суспільства.
3. Польське громадянське суспільство в умовах вступу до ЄС.
4. Вплив міграційної кризи на розвиток громадянського суспільства в Польщі на сучасному етапі.

Практичне заняття 6.

Політичні цінності громадянського суспільства Угорщини

1. Громадянське суспільство Угорщини в умовах політичної трансформації.
2. Особливість угорського громадянського суспільства: домінування індивідуальних дій над колективними.
3. Національний характер громадянського суспільства Угорщини: песимістичний менталітет та амбівалентність.
4. Вплив політичного цинізму та етнічної нетолерантності на сучасний розвиток громадянського суспільства в Угорщині.

Практичне заняття 7.

«Третій сектор» Румунії як фактор антикорупційної політики.

1. Динаміка громадянського оптимізму в Румунії після подій 1989 р.
2. Демократичний транзит як чинник формування громадянського суспільства в Румунії.
3. Чотири етапи становлення громадянського суспільства в Румунії.
4. Роль громадянського суспільства в боротьбі з політичною корупцією в Румунії.

Практичне заняття 8.

Проблеми розвитку громадянського суспільства в країнах Центральної Європи за умов колізій Євроінтеграції кінця XX-початку XXI ст. (Балкани)

1. Громадянське суспільство Болгарії в протидії корупції.
2. Розвиток громадянського суспільства Хорватії через волонтерство та гуманітарні організації в період війни за незалежність.
3. Громадянське суспільство країн Балканського регіону в умовах вступу до ЄС.
4. Церква як складова громадянського суспільства на Балканах.

ПЕРЕЛІК ЗАВДАНЬ НА МОДУЛЬНІ КОНТРОЛЬНІ РОБОТИ

Методика модульного контролю знань студентів з навчальної дисципліни «Громадянське суспільство у країнах Центральної Європи» включає проведення двох контрольних робіт та підсумкового контролю у формі заліку.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ №1

1. Поняття громадянського суспільства та основні теоретико-методологічні підходи до його визначення.
2. Структура та моделі громадянського суспільства.
3. Громадянське суспільство і демократія.
4. Національні особливості громадянського суспільства на прикладі США та країн Західної Європи.
5. Навздогінна модель розвитку громадянського суспільства у молодих демократіях Центральної Європи.
6. Взаємозалежність інституцій правової демократії та громадянського суспільства в країнах Центральної Європи.
7. Політико-правові інструменти формування громадянського суспільства в країнах Центральної Європи.
8. Місце і роль інститутів громадянського суспільства країн Центральної Європи в інтеграції до європейських політичних та економічних структур.
9. Вплив політичної трансформації на формування громадянського суспільства в Словацькій республіці.
10. Три основні сектори діяльності громадянського суспільства Словацької республіки (волонтерство, великі групи інтересів та організації загальнонаціонального масштабу).
11. Відцентрові процеси кінця 1990-х рр. та їх вплив на єдність громадянського суспільства Словацької республіки.
12. Реакція громадянського суспільства Словаччини на російсько-українську війну.

- 13.«Празька весна» та «Оксамитова революція» як знакові події на шляху модернізації чехословацького суспільства.
- 14.Дві концепції громадянського суспільства в Чехії: Вацлав Гавел і Вацлав Клаус.
- 15.Антикорупційні кампанії чеського громадянського суспільства.
- 16.Рівень розвитку та ступінь сформованості громадянського суспільства в Чехії на сучасному етапі.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБОТИ №2

1. Формування концепції громадянського суспільства в середовищі дисидентських рухів.
2. «Солідарність» як усенародна форма громадянського суспільства.
3. Польське громадянське суспільство в умовах вступу до ЄС.
4. Вплив міграційної кризи на розвиток громадянського суспільства в Польщі на сучасному етапі.
5. Громадянське суспільство Угорщини в умовах політичної трансформації.
6. Особливість угорського громадянського суспільства: домінування індивідуальних дій над колективними.
7. Національний характер громадянського суспільства Угорщини: песимістичний менталітет та амбівалентність.
8. Вплив політичного цинізму та етнічної нетолерантності на сучасний розвиток громадянського суспільства в Угорщині.
9. Динаміка громадянського оптимізму в Румунії після подій 1989 р.
- 10.Демократичний транзит як чинник формування громадянського суспільства в Румунії.
- 11.Чотири етапи становлення громадянського суспільства в Румунії.
- 12.Роль громадянського суспільства в боротьбі з політичною корупцією в Румунії.
- 13.Громадянське суспільство Болгарії в протидії корупції.
- 14.Розвиток громадянського суспільства Хорватії через волонтерство та гуманітарні організації в період війни за незалежність.
- 15.Громадянське суспільство країн Балканського регіону в умовах вступу до ЄС.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ (ЗАЛІК)

1. Поняття громадянського суспільства та основні теоретико-методологічні підходи до його визначення.
2. Структура та моделі громадянського суспільства.
3. Громадянське суспільство і демократія.
4. Національні особливості громадянського суспільства на прикладі США та країн Західної Європи.
5. Навздогінна модель розвитку громадянського суспільства у молодих демократіях Центральної Європи.
6. Взаємозалежність інституцій правової демократії та громадянського суспільства в країнах Центральної Європи.
7. Політико-правові інструменти формування громадянського суспільства в країнах Центральної Європи.
8. Місце і роль інститутів громадянського суспільства країн Центральної Європи в інтеграції до європейських політичних та економічних структур.
9. Вплив політичної трансформації на формування громадянського суспільства в Словацькій республіці.
10. Три основні сектори діяльності громадянського суспільства Словацької республіки (волонтерство, великі групи інтересів та організації загальнонаціонального масштабу).
11. Відцентрові процеси кінця 1990-х рр. та їх вплив на єдність громадянського суспільства Словацької республіки.
12. Чотири фази розвитку громадянського суспільства в Словацькій республіці.
13. Кампанія “Третій сектор SOS” та її вплив на посилення демократії в Словацькій республіці.
14. Громадянське суспільство та його роль в інтеграції Словаччини до євроатлантичних структур.
15. Реакція громадянського суспільства Словаччини на російсько-українську

- війну.
16. Проблематика еволюції громадянського суспільства в Чехії.
17. Лібералізм, плюралізм і демократія та їх відбиток на традиції громадянської взаємодії в Чехії.
18. Дисидентський рух як елемент громадянського руху в Чехії.
19. «Празька весна» та «Оксамитова революція» як знакові події на шляху модернізації чехословацького суспільства.
20. Трансформаційні процеси в Чеській республіці та їх вплив на громадянське суспільство.
21. Дві полярні концепції громадянського суспільства в Чехії: Вацлав Гавел і Вацлав Клаус.
22. Руйнівний вплив деструктивного інституту корупції в Чехії та громадянське суспільство.
23. Антикорупційні кампанії чеського громадянського суспільства.
24. Тенденції розвитку громадянського суспільства в Чеській республіці.
25. Особливості функціонування громадянського суспільства в Чеській республіці.
26. Рівень розвитку та ступінь сформованості громадянського суспільства в Чехії на сучасному етапі.
27. Формування концепції громадянського суспільства в середовищі дисидентських рухів в Польщі.
28. Становлення громадянського суспільства в Республіці Польща.
29. «Солідарність» як усенародна форма громадянського суспільства в Польщі.
30. Стан громадянського суспільства в Польщі “постсолідарнівської” доби.
31. Польське громадянське суспільство в умовах вступу до ЄС.
32. Вплив міграційної кризи на розвиток громадянського суспільства в Польщі на сучасному етапі.
33. Вплив католицької церкви на формування громадянського суспільства в Польщі.
34. Громадянське суспільство Угорщини в умовах політичної трансформації.
35. Етапи активізації громадянського суспільства в Угорщині.

36. Особливість угорського громадянського суспільства: домінування індивідуальних дій над колективними.
37. Національний характер громадянського суспільства Угорщини: песимістичний менталітет та амбівалентність.
38. Вплив політичного цинізму та етнічної нетолерантності на сучасний розвиток громадянського суспільства в Угорщині.
39. Полювання Орбана на “відьом Сороса” як фактор послаблення громадянського суспільства в Угорщині на сучасному етапі.
40. Роль референдумів як конституційної інституції волевиявлення громадян в Угорщині.
41. Динаміка громадянського оптимізму в Румунії після подій 1989 р.
42. Демократичний транзит як чинник формування громадянського суспільства в Румунії.
43. Чотири етапи становлення громадянського суспільства в Румунії.
44. Роль громадянського суспільства в боротьбі з політичною корупцією в Румунії.
45. Особливості формування і еволюція громадянського суспільства в Болгарії.
46. Громадянське суспільство Болгарії в протидії корупції.
47. Розвиток громадянського суспільства Хорватії через волонтерство та гуманітарні організації в період війни за незалежність.
48. «Третій сектор» Хорватії в умовах нестійкості демократичних традицій публічного врядування.
49. Громадянське суспільство країн Балканського регіону в умовах вступу до ЄС.
50. Церква як складова громадянського суспільства на Балканах.

Інструменти, обладнання та програмне забезпечення, використання яких передбачає навчальна дисципліна

В умовах використання формату онлайн-навчання із застосуванням мережі Google Meet та середовища E-learn названі засоби, методи та форми визначаються

за домовленістю зі здобувачами і в залежності від зручного виду взаємодії, застосовуються з допомогою існуючих функцій групових чатів та відеоконференцій.

Для ефективного засвоєння тематики є можливість демонстрації необхідних матеріалів на робочому столі комп'ютерного технічного засобу під час занять і семінарів. Зокрема, у разі потреби, під час онлайн-заняття можна надати доступ до свого екрану, щоб показати презентації або іншу тематичну інформацію на робочому столі.

Планування лекційних і практичних занять, модульних контрольних робіт, звітування за індивідуальну та іншу передбачену програмою роботу зі студентами, а також підсумкова перевірка знань у формі заліку здійснюється заздалегідь за допомогою прив'язки до Google-календаря. Синхронізація запланованих заходів виконується автоматично на всіх зручних для їх проведення пристроях.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основна література:

1. Бакланова Н. М. Зниження якості демократичної політичної культури в державах останніх розширень ЄС: чинники деструктивного впливу / Н. М. Бакланова, В. М. Букач // *Політикус: наук. журнал*. 2020. № 2. С. 83–88.
2. Волківський, М. Самоврядування як чинник розбудови громадянського суспільства в Республіці Польща. *Політичне життя*, 2024. №1. С. 26-32.
3. Даниленко, Л., Марутян, Р. Роль інноваційних технологій у політичній трансформації інформаційного простору країн Вишеградської групи та. *Наукові перспективи (Naukovi perspektivi)*, 2024. №2 (44). С. 235-244.
4. Зан М. Порівняльний аналіз політичного представництва міноритарних етнічних груп Словачької Республіки та України (за результатами експертного опитування). *Політикус : наук. журнал*. 2021. № 2. С. 132–140.
5. Зеленько Г. Взаємозалежність фаз демократизації і становлення громадянського суспільства у постсоціалістичних країнах. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2007. № 10. С. 86–100.
6. Зеленько Г. Інституціоналізація громадянського суспільства у постсоціалістичних країнах (на прикладі країн Вишеградської групи та України): автореф. дис... д-ра політ, наук. Київ, 2007. 32 с.
7. Кірілі П. Модель посткомуністичної трансформації Чеської Республіки // *Трансформаційні процеси у країнах Вишеградської групи та України: порівняльний аналіз*. Київ: Стилос, 2013. С. 16–30.
8. Кіш Є. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції. Ужгород: Ліра, 2008. 440 с.
9. Ключкович, А. Ю. Громадянське суспільство в сучасній Словаччині: особливості та проблеми функціонування. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць*. 2018. № 3 (39). С. 74–78.
10. Ключкович А. Колапс посттоталітарного режиму в Чехословаччині

- (словацький контекст). *Регіональні студії*. Ужгород, 2019. №17. С. 32–36.
11. Ключкович А. Політико-культурні аспекти посткомуністичної трансформації словацького суспільства. *Регіональні студії*. Ужгород, 2019. №16. С. 19–23.
 12. Ключкович А. Пряма демократія в Словаччині: інституційні та політичні аспекти функціонування. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право: зб. наук. праць. Київ, 2018. № 2 (38). С. 18–22.
 13. Ключкович, Анатолій Юрійович. Інституціоналізація регіонального самоврядування у Словаччині в контексті децентралізації влади. *Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ: збірник тез доповідей IV Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції з дистанційною участю, Том I, 11 листопада 2020 р.*—Херсон: ДВНЗ «ХДАУ», 2020. 303 с.
 14. Ключкович А. Перехід до демократії в Словаччині: динаміка та суперечності суспільно-політичних трансформацій: монографія. Ужгород: АУТДОР-ШАРК, 2019. 416 с.
 15. Ключкович А. Розвиток взаємовідносин держави та неурядового сектору в Словацькій Республіці. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. Київ, 2018. Вип. 136 (9). С. 303–307.
 16. Кушнар'єв І. Досвід нових держав-учасниць ЄС у боротьбі з політичною корупцією: приклад Болгарії *Матеріали міжн. наук.-практ. конф. «Актуальні наукові дослідження різноманітних соціальних процесів»*. Одеса: Причорноморський центр дослідження проблем суспільства, 2017. С. 86–90.
 17. Кушнар'єв І. Інструменти боротьби з політичною корупцією у країнах Центральної та Східної Європи: оцінка ефективності на прикладі Румунії та Болгарії. *Політикус*. 2017. № 4. С. 58–61.
 18. Лендшел М. О. Місцева демократія у країнах Центральної і Східної Європи: Монографія. Ужгород, Мистецька лінія, 2011. 688 с.
 19. Лендшел М. Місцева демократія у країнах Центральної і Східної Європи (для студентів спеціальності 052 Політологія) / Мирослава Лендшел; [Ужгород. нац. ун-т; Ф-т сусп. наук; каф. політології і держ. управління]. 2020. 42 с.
 20. Лендшел М. Регіональна стійкість у Центральній Європі після президентства Трампа, Brexit та Covid-19 / Мирослава Лендшел, Світлана Мітряєва. *Міжнародний науковий вісник : зб. наук. праць. Спецвипуск*. Ужгород : ДВНЗ "УЖНУ", 2021. Вип. 1-2 (23-24): Матеріали круглого столу "Загрози міжнародній безпеці в Карпатському регіоні" (Ужгород, 22 квітня 2021 р.) і міжнародної інтернет-конф. "Євроінтеграційні аспекти розвитку вищої освіти України в контекст. С. 53–65.
 21. Марадик Н. Особливості процесу переходу до демократії в Чеській республіці. *Науковий вісник Ужгород. ун-ту. Сер. «Політологія, соціологія, філософія»*. 2009. № 13. С. 125–128.
 22. Марадик Н. Тенденції та перспективи розвитку громадянського суспільства в Чеській Республіці *Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Сер. «Політологія, соціологія, філософія»*. 2009. № 12. С. 164–168.
 23. Марущак А. Сучасний стан польського громадянського суспільства / *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру* (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та

- 25-річчя прийняття Конституції України): у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ.конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 1. 2021. С. 290-294.
24. Миндреску Ю. Особливості стратегічного планування антикорупційної політики в Румунії. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*, 2020. №41. С. 174-184.
25. Окуньовська Ю. Вплив неурядових організацій Польщі на формування громадянського суспільства в Україні. *Актуальні проблеми політики*. 2017. Вип. 60. С. 125-133.
26. Політичні інститути та процеси у країнах Центральної і Східної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть: колективна монографія / за заг. ред.: Юрія Остапця і Маріана Токаря; [Каф. політ. і держупр.; Ужгород. нац. ун-тет. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2023. 680 с.
27. Політичні трансформації у країнах Центральної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття: навчальний посібник / Упор. М. Лендбел. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2016. 464 с.
28. Приходько В. П. Трансформація масових громадянських рухів у Чехії та Словаччині в 1990–1991 рр.: порівняльний аналіз партійно-політичної структуризації. *Sarpatica – Карпатика*. 2002. № 16. С. 283–293.
29. Прохоров М. Формування правової бази функціонування ЗМІ Польщі як складника громадянського суспільства. *Панорама політологічних студій. Науковий вісник РДГУ*, 2015, Вип. 13. С. 156-164.
30. Наумкіна С., Кабанцева І. Антикорупційні ініціативи болгарського громадянського суспільства: оцінка впливу на системну корупцію. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія політичні науки*, 2018. №3: 58-64.
31. Ріхачкова В. Чеська Республіка: прозорість політичних інституцій та роль європейських інтеграційних процесів у підвищенні їх відкритості / В. Ріхачкова, В. Кріж // Шлях до ЄС Вишеградських країн: уроки для України. К.: Фонд «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», 2015. С. 22–37.
32. Телькінена Т. «Тиха сила» проти корупції, або Лобіювання без міфів. *Юридичний вісник України*. 2016. № 32. С. 6–7.
33. Ткач Д. І. Сучасна Угорщина в контексті суспільних трансформацій: Монографія, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. К., 2004. 504 с.
34. Ткаченко І. Досвід постсоціалістичної трансформації у Словацькій Республіці. *Проблеми всесвітньої історії*. 2020. №12. С. 168-185.
35. Харитонюк О. Чеський досвід залучення громадян до участі у місцевому самоврядуванні. *Регіональні студії*. 2021. №24. С. 89-93.
36. Чекаленко Л. Специфіка формування громадянського суспільства в Республіці Польща. *Історичний досвід становлення інститутів громадянського суспільства в країнах Європи: збірник наукових праць. Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»*. К.: Фоліант, 2012, 261-272.

Додаткова література

1. Глінські П. Третій сектор у Польщі. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.khpg.org.ua/en/pda/index.php?id=1240385219>.

2. Ткаченко І. Особливості функціонування громадянського суспільства в Чеській Республіці. «Третя хвиля» демократизації на теренах Євразії: досвід новітньої історії та виклики сучасності. Збірник наукових праць. ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ: «Фенікс», 2015. С. 277–284.
3. Шатилов М. Чехія: корупція як засіб проти корупції [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://p.dw.com/p/19DIx>

Інформаційні ресурси в мережі Інтернет

1. Агентство США з міжнародного розвитку (USAID). <http://www.usaid.gov/ukraine>
2. Європейська Бізнес Асоціація. <http://www.eba.com.ua/uk>
3. Законодавство України. <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=a>
4. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України.- <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>
5. Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки України. - <http://ndei.me.gov.ua/>
6. Національний інститут стратегічних досліджень. - <http://www.niss.gov.ua/>
7. Президент України. Офіційне інтернет-представництво. <http://www.president.gov.ua/>
8. Світовий банк. - <http://www.worldbank.org/>
9. Український Союз промисловців і підприємців. - <http://uspp.ua/>
10. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. - <http://www.kmu.gov.ua/control>
11. Kyiv Global. - <http://www.kyivglobal.com/ua/>
12. Офіційний вебпортал парламенту України «Верховна Рада України».
13. URL: <https://www.rada.gov.ua/>
14. Партнерство заради відновлення та розвитку.
15. URL: <https://decentralization.ua/>
16. Проект Закону України "Про лобізм" від 20 верес. 2016 р. № 5144 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://wl.cl.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1
17. Проект Закону України "Про лобіювання" від 5 жовт. 2016 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://wl.cl.rada.gov.ua/pls/zweb/>
18. An official website of the European Union,
19. URL: https://european-union.europa.eu/index_en
20. European Commission Regional Policy. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/home_en
21. The Assembly of European Regions. URL: <http://www.aer.eu>
22. Serwis Rzeczypospolitej Polskiej. URL: <https://www.gov.pl/>
23. Urad Vlady Slovenskej Republiky. URL: <https://www.vlada.gov.sk/>
24. Vlada Ceske Republiky. URL: <https://www.vlada.cz/>
25. Website of the Hungarian Government. URL: <https://2015-2019.kormany.hu/en>